

Η ΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΔΗΜΩΔΗ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ

Dragomira Valtcheva

UNIVERSITY OF SOFIA

Abstract

To express various spatial regions, Modern Greek uses complex prepositions, which consist of locative adverbs followed by the simple prepositions / se/ and / apo/. The aim of this paper is to examine the development of such analytic constructions in Byzantine Greek (and specifically those denoting the regions "Superior" and "Inferior"), through the evidence of four vernacular romances (13th c.-15th c.).

Λέξεις - κλειδιά

περιοχή του τόπου, προθετικά σύνολα, όψιμη βυζαντινή περίοδος, ιπποτικά μυθιστορήματα

1. Εισαγωγή

Η περιοχή του τόπου (region), σε σχέση με την οποία προσδιορίζεται η θέση ενός αντικειμένου, δηλώνεται στη ΝΕ με σύνθετες προθέσεις, που σχηματίζονται από τα τοπικά επιρρήματα και τις κύριες προθέσεις *από* και *σε* (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2001:20, Σκοπετέας 1999:249). Το δομικό σχήμα των σύνθετων προθετικών φράσεων (ΕΠΙΡΡ+ΠΡΟΘ+ΟΦ) έχει ερευνηθεί πρόσφατα από τη Θεοφανοπούλου-Κοντού (1992, 1995, 2000). Ο Tachibana (1994), με τη σειρά του, έχει αναλύσει τις τοπικές εκφράσεις που δηλώνονται με το συνδυασμό 'Επιρρημα + Πρόθεση' στα βυζαντινά δημώδη ποιήματα, συμπεραίνοντας ότι τα σύνολα αυτά δεν είχαν εξελιχτεί πλήρως κατά την αναφερόμενη περίοδο. Στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να εξεταστούν λεπτομερέστερα τα εν λόγω συντακτικά σχήματα με βάση ένα πιο περιορισμένο κώρυπος κειμένων (τέσσερα ιπποτικά μυθιστορήματα) της ίδιας περιόδου. Μέσα από τις εναλλαγές των συντακτικών μέσων για ένδειξη των περιοχών του τόπου κατά τον άξονα "πάνω" / "κάτω" θα διαγραφούν οι εξελικτικές τάσεις που φαίνεται να λειτουργούσαν στην ελληνική της όψιμης βυζαντινής περιόδου.

2. Η περιοχή "πάνω"

2.1. Το επιλεγμένο κώρυπος εμφανίζει πέντε επιρρήματα που δηλώνουν την περιοχή "πάνω", είτε ως αυτόνομα μονήματα, είτε ως μέρος των συντακτικών συνόλων ΕΠΙΡΡ+ΟΦ_{γεν} και ΕΠΙΡΡ+ΠΡΟΘΦΡ. Η κατανομή των εμφανίσεών τους παρουσιάζεται στον ακόλουθο πίνακα.

	συνολικός αριθμός 43	αυτόνομα επιρρήματα (πούματα)	ΕΠΙΡ+ΟΦ _{γεv} (πούματα)	ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ (πούματα)
a[nw	4	4 (B, Φ)*	-	-
a[nwqen	3	2 (B)	1 (B)	-
eipavnwqen	2	1 (Φ)	1 (K)	-
eipavnw	22	6 (B, Φ)	9 (B, Φ, I)	7 (K, I)
aipavnw, aipavnou	12	2 (Φ, I)	1 (I)	9 (I)

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία είμαστε σε θέση να κάνουμε τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

1) Η συστοιχία των χρήσεων των συνόλων ΕΠΙΡ+ΟΦ_{γεv} και ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ είναι 12 έναντι 16, επομένως το νεωτερίζον σχήμα θα πρέπει να ήταν ήδη αρκετά συχνόχρηστο κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

2) Δύο επιρρήματα (eipavnw και aipavnw) ξεχωρίζουν, εμφανίζοντας το μεγαλύτερο αριθμό χρήσεων (22 και 12 αντίστοιχα). Τα eipavnw και aipavnw είναι και τα μοναδικά επιρρήματα που λειτουργούν ως τμήμα του νεωτερικού συνόλου ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ, ενώ το eipavnw απαντά και στα τέσσερα υπό εξέταση πούματα - γεγονός που υποδηλώνει μια τάση για επικράτηση των εν λόγω μονημάτων, η οποία αποδεικνύεται και από την κατάσταση στη ΝΕ.

2.2. Εναλλακτικά μέσα για τη δήλωση της περιοχής “πάνω”

2.2.1. Στάση σε / κίνηση προς την πάνω περιοχή του τόπου αναφοράς (+επαφή)

Στις ακόλουθες σειρές παραδειγμάτων παρατηρείται εναλλαγή του διακοπτόμενου σημαίνοντος eij?-Ait (μη ρητή δήλωση) και του συνόλου ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ (ρητή δήλωση):

K 539 Oo dravkw n ajnekavqisen monno? eij? to; krebbavtin
K 389 eij? to; krebbavtin to; lampro;n ejkavqisen eipavnw

I 539 ejke'ino to; ejgkovlpion sto; sth'qov? th? to; qevtei
I 542 ?Alhsmonei'to; ejgkovlpion sto; sth'qov? th? eipavnw
I 795-6 Qevtw ejgkovlpion qaumasto;n, to; eilca ajro; mhtrov? mou
eipavnw eij? to; sth'qov? th?...

I 350 a[stapten eij? to; a[logon wJ? h&lio? eij? ta; nevfh
I 107 kai; wJ? oJ h&lio? a[strayen aipavnou eij? to; farivn tou

2.2.2. Κίνηση προς την πάνω περιοχή του τόπου αναφοράς (-επαφή)

Στο μοναδικό παράδειγμα του κόρπους έχει χρησιμοποιηθεί το αρχαϊζον σχήμα ΕΠΙΡ+ΟΦ_{γεv} (με κλιτικό τύπο αντωνυμίας στη θέση του ονοματικού συνόλου):

2.2.3. Κίνηση από την πάνω περιοχή του τόπου αναφοράς.

Για τη δήλωση αυτής της σχέσης το κόρπους παρουσιάζει σύνολα ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ, όπου η θέση της πρόθεσης καταλαμβάνεται από το εἰκ ή το αἰρον. Ανάμεσα στα δύο σχήματα φαίνεται να υπάρχει σημασιολογική διαφορά ως προς τη δήλωση της φοράς της κίνησης κατά τον κάθετο άξονα. Το εἰρανω εἰκ μάλλον υποδηλώνει τη φορά προς τα κάτω, ενώ το εἰρανω αἰρον - προς τα πάνω, γεγονός που συμβαδίζει με τις παρατηρήσεις σε μια προηγούμενη έρευνά μας (Valtcheva 2001) για τη σημασία των απλών προθέσεων εἰκ και αἰρον.

I 128	suvselson to;n aipevtaxen εἰρανω εἰκ το: farivn του
I 358	AAlla; posw'? ouj seivsthken εἰρανω αἰπε; th;n sevlan
I 417	Posw'? oujde;n to;n efseisen εἰρανω αἰπο; th;n sevlan

2.3. Συμπεράσματα

2.3.1. Η σημασιολογική διάκριση (+επαφή) / (-επαφή) ως προς την περιοχή “πάνω”, που στην ΑΕ εκφράζεται μέσω της αντίθεσης των απλών προθέσεων εἰρῖν / ὤρηνι, στα πλαίσια του εξεταζόμενου κόρπους ήδη εκδηλώνεται ως αντίθεση των συντακτικών σχημάτων ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ / ΕΠΙΡ+ΟΦ_{γεν}. Στη ΝΕ η εν λόγω σημασιολογική διάκριση έχει επιζήσει υπό μορφήν αντίθεσης των συνδυασμών (ε)πάνω σε / (ε)πάνω από. Σύμφωνα με τα στοιχεία του κόρπους ο πρώτος από τους ανωτέρω συνδυασμούς (εἰρανω εἰρῖν) ήταν ήδη παραγωγικός κατά την όψιμη βυζαντινή περίοδο. Αντιθέτως, η αναλυτική δομή για την απόχρωση (-επαφή) δεν είχε διαμορφωθεί ακόμη, πιθανόν λόγω της δέσμευσης της πρόθεσης αἰρον στο σχήμα που χρησίμευε για δήλωση της πάνω περιοχής του χώρου ως αφετηρίας της κίνησης, όπως προκύπτει από τα προαναφερθέντα παραδείγματα (I 358 και I 417).

2.3.2. Το ότι η αναλυτική δομή ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ για απόδοση της τοπικής σχέσης (+επαφή) είχε διεισδύσει σταθερά στην ομιλουμένη της εξεταζόμενης περιόδου, μπορεί να υποστηριχτεί επιπρόσθετα με τα στοιχεία για το βαθμό της συνταγματικής σύσφιγξης επιρρήματος και ονοματικού συνόλου. Θα μπορούσαμε να θέσουμε τρεις φάσεις συνταγματικής εγγύτητας των συστατικών της δομής αυτής: (1) στην αρχική φάση ανάμεσα στο προθετικό σύνολο και το επίρρημα παρεμβάλλονται άλλα μέρη του εκφωνήματος (ΠΡΟΘΦΡ...+ΕΠΙΡ ή ΕΠΙΡ...+ΠΡΟΘΦΡ), (2) στη δεύτερη φάση το επίρρημα έπεται αμέσως μετά το προθετικό σύνολο (ΠΡΟΘΦΡ+ΕΠΙΡ), (3) στην τρίτη φάση το επίρρημα προηγείται του προθετικού συνόλου (ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ). Στο μυθιστόρημα “Καλλίμαχος” που αντιπροσωπεύει το πιο αρχαϊζόν στρώμα του κόρπους μαρτυρούνται τρία παραδείγματα για τη φάση (1) και ένα παράδειγμα για τη φάση (2). Στο Βέλθανδρο και το Φλώριο δεν υπάρχουν παραδείγματα της εν λόγω δομής, στον Ιμπέριο όμως, που ανήκει στο νεότερο στρώμα του κόρπους, η κατανομή των παραδειγμάτων έχει ως εξής: ένα παράδειγμα για τη φάση (1), δύο παραδείγματα για τη φάση (2) και εννέα παραδείγματα για τη φάση (3). Οι εναλλακτικές συντακτικές δομές για ρητή και μη ρητή δήλωση της περιοχής “πάνω” (+επαφή) που συνυπάρχουν στα πλαίσια της δυναμικής συγχρονίας του κόρπους, διαφαίνονται στην ακόλουθη σειρά παραδειγμάτων:

- (α) *ειj?-Αιτ* (μη ρητή δήλωση)
 Κ 2078 *Basilikw'?, despoinikw'?* *ειj? th;n strwmnhvn mou pevsw*
- (β) ΕΠΙΡ+ΟΦ_{γεν}
 Κ 1016 *kata;proswnprou keivmeno'ejpavnwqen th'klivnh?*
 (γ.1.) ΠΡΟΘΦΡ+...ΕΠΙΡ
 Κ 2085 *Ἄn pevsh'ειj'to;strw'navn sou basilikw'ejpavnw*
 (γ.2.) ΠΡΟΘΦΡ+ΕΠΙΡ
 Κ 1765 *ajnavsqhto'katevpesen ειj'thn strwmnhn ejpavnw*
 (γ.3.) ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ
 I 657 *Eujqu'ajpokoiimhvqhken ajpavnw ειj'ta;rovda*

3. Η περιοχή “κάτω”.

3.1. Η κατανομή των επιρρημάτων που δηλώνουν την περιοχή του τόπου “κάτω” έχει ως εξής:

	συνολικός αριθμός 17	αυτόνομα επιρρήματα (πούματα)	ΕΠΙΡ+ΟΦ _{γεν} (πούματα)	ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ (πούματα)
<i>kavtw</i>	8	4 (B, I)	-	4 (K, B, Φ, I)
<i>kavtwqen</i>	4	2 (K, B)	1 (B)	1 (K)
<i>υjpokavtw, υjpokavτου</i>	3	1 (K)	1 (K)	1 (B)
<i>ajpokavtw</i>	2	1 (K)	-	1 (K)

Από τα στατιστικά στοιχεία προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

1) Στο νεωτερίζον σχήμα ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ εμφανίζονται όλα τα καταγεγραμμένα επιρρήματα, η πλειοψηφία των παραδειγμάτων όμως ανήκει στο *kavtw*. Από την παρουσία του *kavtw* στα τέσσερα πούματα συνεπάγεται ότι αποτελούσε το βασικό δείκτη της εν λόγω περιοχής.

2) Το κόρπους παρουσιάζει δύο συνδυασμούς ΕΠΙΡ+ΟΦ_{γεν} και επτά συνδυασμούς ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ. Ο περιορισμένος συνολικός αριθμός των παραδειγμάτων δεν επιτρέπει να κρίνουμε αν η αναλυτική δομή ήταν παραγωγική στη γλώσσα της εποχής, πόσο μάλλον επειδή στο προθετικό τμήμα της δομής εμφανίζονται διαφορετικές κύριες προθέσεις: *ειj?* (4 φορές), *pron?* (1), *katav* (1) και *ajpon* (1).

3.2. Εναλλακτικά μέσα για τη δήλωση της περιοχής “κάτω”

3.2.1. Κίνηση προς την κάτω περιοχή ενός μη ρητά εκφρασμένου τόπου αναφοράς

Για δήλωση της εν λόγω τοπικής σχέσης χρησιμοποιούνται συνδυασμοί ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ, όπου στο ρόλο του προθετικού συστατικού εναλλάσσονται τα *ειj?*, *pron?* και *katav*. Εν προκειμένω, οι απλές προθέσεις λειτουργούν ως δείκτες του προορισμού της κίνησης.

- I 642 *Kavtw ejkatevbhn sto;n gialovn, oδpu hsan ta; karavbia*

B 306 του μη; stalavxai stalagmon kavtw pro:ghh ojlivgon
K 2410 και; strwman kavtw kata:gh'θa; qevswmen ejkeise

3.2.2. Στάση σε / κίνηση προς την κάτω περιοχή του τόπου αναφοράς.

Παρατηρείται εναλλαγή των σχημάτων ΕΠΙΡ+ΟΦ_{γεν} και ΕΠΙΡ+ΠΡΟΘΦΡ, όπου η θέση της πρόθεσης συμπληρώνεται με το ει;?

K 893 ajll jwpokavtw twh dendrwh kruptovmeno'ajphgen
B 834 ei;'devndron eujskioivfullon qevtei ejkei' wpokavtu
K 1994-5 ω misqwto'ajpo; makraη ei;'devndron ajpokavtw
ω' misqwto'kai; khpouro'ei;'to; libavdin keitai

4. Γενικά συμπεράσματα.

4.1. Στη ΝΕ η δήλωση της περιοχής “πάνω” (+επαφή) επιτογχάνεται με το σύμπλεγμα *πάνω σε*. Από τα δεδομένα του εξεταζόμενου κόρπους προκύπτει πως η αντίστοιχη δομή (ΕΠΙΡ+ ει;) ήταν ήδη διαδεδομένη στην όψιμη ΜΕ.

4.2. Στη ΝΕ οι περιοχές “πάνω” και “κάτω” (-επαφή) δηλώνονται ρητά με τους συνδυασμούς *πάνω από* και *κάτω από* αντίστοιχα. Σύμφωνα με τα δεδομένα των υποτικτών μυθιστορημάτων, κατά την εξεταζόμενη περίοδο δε χρησιμοποιούνται συνδυασμοί ΕΠΙΡ+αιρον για τη δήλωση των περιοχών του άξονα “πάνω” / “κάτω”: η πάνω περιοχή (-επαφή) δηλώνεται με το αρχαϊζον σχήμα ΕΠΙΡ+ΟΦ_{γεν}, ενώ για την κάτω περιοχή παράλληλα με το αρχαϊζον σχήμα απαντούν και συνδυασμοί ΕΠΙΡ+ ει;? Έχοντας υπόψη και τα αποτελέσματα της έρευνάς μας για τις περιοχές στους άξονες “μπροστά” / “πίσω” και “μέσα” / “έξω”, που λόγω έλλειψης χώρου δεν μπορούμε να εξετάσουμε εδώ, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως στην όψιμη ΜΕ, εφόσον υπήρχαν αναλυτικές δομές προς δήλωση των εν λόγω τοπικών σχέσεων, αυτές ήταν του τύπου ΕΠΙΡ+ει;? Οι συνδυασμοί ΕΠΙΡ+αιρον φαίνεται να διαμορφώθηκαν σε μια μεταγενέστερη περίοδο. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως η εμφάνιση των τελευταίων ήταν αποτέλεσμα της επικράτησης της αντίθεσης των απλών προθέσεων αιρον και ει;? ως δεικτών των δύο πόλων του βασικού άξονα *αφετηρία* / *κατεύθυνση κινήσεως*, που στην αναφερόμενη περίοδο έτεινε να σταθεροποιηθεί στη δομή της γλώσσας.

Σημειώσεις

* Οι συντομογραφίες αναφέρονται στα επιμέρους βυζαντινά ποιήματα ως εξής: Κ = Καλλίμαχος, Β = Βέλθανδρος, Φ = Φλώριος, Ι = Ιμπέρσιος.

Βιβλιογραφία

- Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δήμητρα. 1992. “Οι σύνθετες προθετικές φράσεις της ΝΕ και η δομή τους”. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 13. 311-330. Θεσσαλονίκη.
- Theophanopoulou-Kontou, Dimitra. 1995. “Locative prepositions and case in Modern Greek”. *Greek Linguistics '95: Proceedings of the 2nd International Conference on Greek Linguistics (Salzburg, 1995)*, Volume II, 619-629. Graz.

-
- Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δήμητρα. 2000. "Τοπικά επιρρήματα και "πτώση" στην Ελληνική: Διαχρονική προσέγγιση". *Γλωσσολογία* 11-12. 1-40.
- Κλαίρης, Χρήστος & Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 2001. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής δομολειτουργική - επικοινωνιακή*. Τόμος Γ' (Π. 2). Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Κριαράς, Εμμανουήλ (εκδ.). 1955. *Βυζαντινά ιπποτικά μυθιστορήματα*. Αθήνα: Βεφός.
- Σκοπετέας, Σταύρος. 1999. "ΝΕ συσχετιστές του τόπου με τις κύριες προθέσεις σε και από". *Ελληνική γλωσσολογία '97: Πρακτικά του Γ' διεθνούς γλωσσολογικού συνεδρίου για την ελληνική γλώσσα*, Γ. Μπαμπινιώτης (εκδ.), 249-257. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Tachibana, Takashi. 1994. "Spatial expressions in Byzantine vernacular Greek". *Papers from the first International Conference on Greek Linguistics (Reading, 1993)*, 427-434. Amsterdam / Philadelphia: John Benj. Pub. Comp.
- Valtcheva, Dragomira. 2001. "Η τοπική λειτουργία των προθέσεων από και εκ στα βυζαντινά ιπποτικά μυθιστορήματα". *Proceedings of the 4th International Conference on Greek Linguistics (Nicosia, September 1999)*, 333-337. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.